

УДК 316.334.3

В.А. ПОЛТОРАК

СОЦІОЛОГІЯ ПОЛІТИКИ, ПОЛІТИЧНИЙ МАРКЕТИНГ І ПОЛІТИКО-ІНЖЕНЕРНА ДІЯЛЬНІСТЬ

У статті проаналізовано важливу й актуальну проблему, що пов'язана з прикладними аспектами соціології політики, які на сьогодні найчастіше реалізуються шляхом використання політичного маркетингу. Розглянуто проблеми політико-інженерної діяльності, завдяки якій розробляються та впроваджуються різноманітні політичні технології.

Ключові слова: соціологія політики, політичний маркетинг, політико-інженерна діяльність, політичні технології.

Соціологія політики сьогодні розглядається не тільки як одна з найважливіших спеціальних соціологічних теорій, а і як така, що потребує максимального значних зусиль, спрямованих на практичне, прикладне використання відповідної інформації, котра здобувається в процесі проведення соціологічних досліджень у сфері політики, виборів, референдумів, організації політичних подій, створення політичних організацій тощо. Саме тому однією з найбільш розвинутих сфер соціального маркетингу є маркетинг політичний, спрямований на використання маркетингових підходів у політичній сфері, реалізації політичних відносин, розвитку політичних інститутів. Останніми роками в Україні, як і в низці зарубіжних країн, створено досить багато праць, присвячених проблематиці політичного маркетингу [1].

Водночас на сьогодні не значною мірою розроблена одна з ключових проблем, що пов'язана із використанням політичного маркетингу та політичних технологій у практичній діяльності, особливо ж мова йде про недостатній розвиток соціологічної та політологічної теорій в цьому напрямі. Йдеться про методологічну основу подібних політичних технологій. Якщо виходити із загальних принципів, підходів до соціогуманітарних технологій, процесів їх розробки та використання, то це безумовно соціоінженерний підхід, який усе більше використовується в соціальній практиці, соціальному управлінні й у гуманітарному знанні взагалі. Ця проблематика на сьогодні розробляється, хоча й недостатньо. Причому в структуру такої соціоінженерної діяльності зазвичай зараховують:

- соціоінженерні дослідження (діагностичні, проєктивні, інноваційні), спрямовані на вивчення, аналіз соціальних процесів;
- соціоінженерну проєктно-конструкторську й технологічну діяльність, спрямовану на створення нових або цілеспрямовану зміну існуючих об'єктів і систем із застосуванням спеціальних соціальних технологій, проєктів;

– соціоінженерну організаційно-технологічну діяльність, яка охоплює процеси реалізації розроблених проектів і технологій;

– консультативно-управлінську діяльність, яка включає в себе консультування з проблем реалізації таких проектів і технологій, пошуку різноманітних шляхів здійснення управлінського впливу на соціальні системи.

Однією з найбільш затребуваних сфер використання таких підходів є, безумовно, сфера політики, а сукупність соціоінженерних технологій та підходів, що використовуються в цій сфері життєдіяльності суспільства, здобула назву “політико-інженерна діяльність”. Власне під подібною політико-інженерною діяльністю розуміють організаційно-технологічну функцію соціології політики, основним призначенням якої є трансформація знань, здобутих при вивченні соціальних та політичних процесів, у рішення і програми з управління ними.

Такий підхід є безумовно виправданим. Адже політика – одна зі сфер соціальної життєдіяльності суспільства. Причому така, яка, на відміну від духовної сфери, хоча й дещо менше, ніж сфера економічна, піддається формалізації, технологізації. Політичні процеси також доволі складні, однак більшість (наприклад, організація виборчих кампаній), як показує вже існуючий досвід, цілком піддаються технологізації. І саме технології, вважає російський політолог О.І. Соловйов, які виступають як “певні алгоритми дій, являють собою форму політичної інженерії, зумовлену як властивостями діючої людини (її знаннями, досвідом, настроєм на реалізацію тощо), так і використовуваними у її діяльності матеріальними (духовними) ресурсами і технічними компонентами” [6, с. 417].

Мета статті – проаналізувати сутність, специфіку політико-інженерної діяльності як одного із ключових напрямів соціоінженерного підходу, використовуваного як у гуманітарному знанні, так і в політичній практиці, та політичних технологій, котрі виступають як найважливіше як з точки зору теорії, так і практики, її складової.

Аналізуючи визначену проблематику, зазначимо, що недостатній рівень аналізу сутності політико-інженерної діяльності багато в чому пояснюється тим, що насправді вона є предметом міждисциплінарного наукового пошуку, оскільки “перебуває на перехресті” трьох наукових дисциплін: соціології політики, політології, політичного маркетингу.

Визначимо подібну діяльність: політико-інженерна діяльність – це вираження організаційно-технологічної функції соціології політики, політології, найважливіший аспект маркетингового підходу до політики, основним призначенням якої виступає трансформація різноманітних знань та інформації про розвиток і функціонування політичних відносин і процесів у проекти, програми й технології з управління ними.

Оскільки, як вже було зауважено, проблеми політико-інженерної діяльності на сьогодні розроблено досить поверхово, зупинимося у цій статті лише на декількох її аспектах:

- структура політико-інженерної діяльності;
- проблеми технологічного підходу в політиці;

– сутність та різновиди політичних технологій.

Відзначимо, що запропонований нижче поділ політико-інженерної діяльності на складові, етапи є умовним і потребує подальшої розробки й уточнення. Проте, на нашу думку, саме виділення таких складових дає змогу комплексно розглянути її сутність та структуру. Отже, виділимо такі складові.

1. Політичний аналіз інформації про політичний ринок. Інформація про політичний ринок, його стан, існуючі проблеми (наприклад, про настрої виборців, бажаний імідж кандидата тощо) піддається політичному аналізу, суть якого полягає в тому, щоб ретельно й об'єктивно вивчити конкретні політичні проблеми, забезпечити пошук їх найбільш прийнятних вирішень і необхідних для цього технологічних засобів та прийомів діяльності. У більш вузькому розумінні політичний аналіз – це вивчення й оцінювання політичної інформації на основі використання низки загальних (наприклад, івент-аналізу, ситуаційного аналізу тощо) і часткових (методи експертних оцінок, факторного аналізу, контент-аналізу, математичного моделювання тощо) методів аналізу політичної ситуації.

Наприклад, при використанні івент-аналізу (event – подія) політичний процес вивчається як подієвий ряд, поданий у вигляді виступів політичних лідерів, масових демонстрацій, виборів, прийняття нормативних актів, політичних вбивств тощо, кожний з елементів якого здійснює той чи інший вплив на ситуацію в цілому і за кожним з яких стоять конкретні дієві особи за своїми інтересами.

На жаль, такі методи аналізу політичних подій тільки починають застосовуватися, і частіше за все від політичних аналітиків ми чуємо доволі банальні речі, прогнози, які ґрунтуються на так званому здоровому глузді та тому виправдовуються далеко не завжди. Однак зрозуміло, що в умовах застосування маркетингового підходу до політики, за ними – майбутнє.

2. Діагностика, експертиза політичної ситуації. Наступним кроком, етапом політико-інженерної діяльності виступає політична діагностика, яка являє собою аналіз (на основі результатів політичного аналізу відповідної інформації) з метою виявлення їх стану, проблем і тенденцій розвитку. Іноді ці два етапи – політичний аналіз і діагностику політичної ситуації – об'єднують. Важливо відзначити, що в процесі політичної діагностики виявляють не тільки реальний стан об'єктів, явищ політичного життя (наприклад, специфіку політичних конфліктів, стан громадської думки з проблеми), а й можливі альтернативні шляхи їх розвитку, зміни.

При проведенні діагностики політичної ситуації застосовуються: 1) різноманітні соціологічні методи (опитування, аналіз документів, спостереження, тестування, усі можливі якісні методики, такі як фокус-групи тощо); 2) так званий позиційний аналіз, суть якого у вивченні (моделюванні) позицій, цілей різних учасників політичного процесу, зокрема їх прихильності до різних ідеологій; 3) ігрові методи.

3. Розробка проектів, програм. Цей етап політико-інженерної діяльності вже безпосередньо спрямований на формування різноманітних засобів, методів, технологій впливу на політичний ринок, його регулювання. Найбільш масштабні акції оформлюються у вигляді спеціальних проектів і програм: адже проект – це прообраз, прототип передбачуваного нового чи реконструйованого об'єкта. Соціальний же проект – це документ (сукупність документів), який характеризує цілі, засоби й етапи реалізації накресленої програми дій для здійснення корінних змін у соціальному об'єкті, опису його кінцевого стану.

У політичному маркетингу найбільш яскравим прикладом такого соціального проекту виступає стратегія виборчої кампанії, яка будується на базі попередньо зібраної інформації, проведених політичних маркетингових досліджень і “ вибудовує” повну концепцію виборчої кампанії, починаючи з визначення її цілей і закінчуючи формуванням конкретних рекомендацій відносно цільових груп виборців, напрямів пропаганди та контрпропаганди тощо.

4. Підготовка, конструювання політичних технологій. Повне висвітлення проблеми політичних технологій наведено нижче. Ми коротко вкажемо на те, що використання технологічного підходу, потреба у формуванні політичних технологій виникають унаслідок того, що в політичній діяльності є ряд часто стереотипних дій, які повторюються, котрі можуть бути певним чином формалізовані. Звідси – можливість поділити певний політичний процес на операції, продумати найбільш оптимальні підходи до їх здійснення і потім описати алгоритм реалізації цих операцій.

5. Політичне консультування. Дуже важливою технологічною ланкою, механізмом реалізації політико-інженерної діяльності виступає політичне консультування, яке як самостійний вид політичної діяльності виникло порівняно нещодавно. Воно являє собою різновид професійної допомоги політикам, керівникам (якщо мова йде про державні органи) у вирішенні спеціалізованих завдань, пов'язаних із політичною діяльністю, роботою на політичному ринку. Наприклад, багато бізнесменів, балотуючись в органи законодавчої влади і будучи доволі досвідченими у своїй сфері бізнесу, недостатньо орієнтуються на ринку політичному й потребують таких консультативних послуг.

До найважливіших функцій політичного консультування належать: емоційна підтримка клієнта консультантом у ситуаціях прийняття складних рішень; забезпечення пізнавальних потреб клієнта в інформації; допомога у розумінні політичної ситуації й аналізі існуючих підходів до неї; виконання функцій довіреної особи; перевірка й аналіз політичних ідей тощо.

Слід виділити й деякі інші елементи, складові політико-інженерної діяльності, серед яких, наприклад, організаційно-політична діяльність, політичній паблік рилейшнз, іміджмейкінг, розробка й конструювання стратегій виборчих кампаній, тактик їх проведення тощо.

Термін “технологія”, як відомо, був використаний вперше у 1772 р. І. Бекманом. У повсякденній свідомості в індустріальну епоху технологія асоціювалася із промисловою технологією, з її механічною формою. Із часів М. Хайдеггера існує традиція розуміння не технічної, а гуманітарної сутності технології.

“Потреба в гуманітарних технологіях, – на думку українського фахівця В.І. Подшивалкіної, – виникає в тих видах людської діяльності, для яких важлива послідовність дій і операцій; є тимчасові обмеження; є повторювані, але не рутинні процедури; є необхідність в дотриманні однаковості умов прийняття рішень, наприклад, підбір кадрів; є ефективні набори дій і їхні послідовності, що піддаються алгоритмізації; потрібна відтворюваність результатів при виконанні послідовності й тривалості дій і при використанні необхідних засобів; є необхідність одержання цілком певного результату, і немає можливості чекати, коли цей результат дозріє природним шляхом” [4, с. 386]. Причому саме у політиці технологічний підхід є найбільш ефективним та затребуваним. Д. Ліллекер зазначає, що сутність ідеї технологічного детермінізму у тому, що технологія – це визначальний чинник, або рушійна сила професіоналізації політичної комунікації [2, с. 278].

Значущість застосування технологій у гуманітарній, політичній сферах у тому, що вони додають людській діяльності більш раціональний характер, включаючи в неї тільки ті процеси й операції, які дійсно необхідні для досягнення необхідної мети. Технологізація відповідає суб’єктивному прагненню людини визначити той природний алгоритм, який полегшує її діяльність та підвищує її ефективність. При цьому необхідно прагнути до найбільшої простоти, не допускаючи дублювання процедур та операцій.

На думку В.Я. Матвієнко, “першою ознакою технологізації є розмежування, розподілення, розчленування певного процесу на внутрішньо взаємопов’язані етапи, фази, операції... Другою ознакою будь-якої технологізації є координованість та поетапність дій із досягнення шуканого результату... І, нарешті, третя досить суттєва ознака: кожна технологія передбачає однозначність виконання операцій та процедур, що в неї включені” [3, с. 76–77].

Безумовно, не можна (та й не треба) розглядати технологізацію соціальних, зокрема – політичних, процесів як панацею, що може зробити ефективним управління будь-якими процесами. З одного боку, далеко не всі процеси управління можна жорстко регламентувати й алгоритмізувати. У діяльності будь-якого керівника безумовно наявні елементи імпровізації, творчості, інтуїції, креативності (роботу керівника-організатора часто порівнюють не тільки з наукою, а й з мистецтвом). З іншого боку, надмірна технологізація соціальних і політичних процесів має і негативний аспект, тобто вона може консервувати певні методи та засоби досягнення результатів у діяльності організаторів, зокрема, у випадках, коли затребувані нові, прогресивні підходи до вирішення тих чи інших проблем.

Тому дуже важливо розуміти можливості та межі застосування гуманітарних у цілому та, зокрема, політичних технологій. Так, відомий бри-

танський соціолог і філософ К. Поппер, характеризуючи соціальну технологію як засіб застосування теоретичних висновків у практичній діяльності, поділяє соціальні технології на два різновиди: часткові та холістські. Перші характеризуються навіть не стільки масштабністю цілей і завдань, які поставлені, скільки реалістичністю, правильним розумінням того, що можна зробити за допомогою тих способів, форм, методів політичного та соціального впливу, котрий має суб'єкт. Вони базуються на аналізі реальних процесів та їх здійсненні під час практичних перетворювань дійсності.

Холістська технологія робить спроби в процесі соціальних перетворень вирішити поставлені завдання якнайшвидше, революційним шляхом. Тому, на думку К. Поппера, вона не в змозі своєчасно враховувати та попередити небажані, шкідливі наслідки заходів, які планується реалізувати [5, с. 477]. Розглянемо більш детально сутність і різновиди технологій, що використовуються в гуманітарній, соціальній сферах, безпосередньо на прикладі політичних технологій.

Виходячи з описаних вище підходів до сутності та специфіки політичних технологій, можна зазначити, що потреба у розробці й використанні політичних технологій (як і будь-яких інших) виникає у ситуації, коли, з одного боку, відповідний, підготовлений до реалізації процес може бути поділений на ряд повторюваних, стереотипних операцій, з іншого – існує необхідність в оптимізації процесу реалізації цих операцій і можливість їх формалізації. Як відзначає О.І. Соловйов, причинами появи політичних технологій виступають:

- необхідність більш раціонального, простого й ефективного способу реалізації практичних цілей, які стоять перед різними учасниками процесу застосування політичної влади та управління державою;

- зниження непередбачуваності взаємодій у сфері влади, стрибкоподібності процесів перерозподілу державних ресурсів, що розгортаються в умовах непередбачуваного розвитку ситуацій, котрі можуть призвести до несподіваних вибухових форм протестної соціальної активності та інших форс-мажорних обставин;

- потреба в застосуванні економічних і ресурсозбережних засобів управління державним (корпоративним) майном, кадровими та технічними структурами;

- необхідність набуття сталості взаємодій учасників того чи іншого процесу, що прискорює навчання персоналу передовим методикам діяльності та, в кінцевому рахунку, розширює можливості досягнення цілей більшою кількістю суб'єктів у різних, але подібних умовах;

- необхідність управління об'єктом людських прагнень;

- можливість більш чіткого визначення критичних, порогових значень того чи іншого процесу, за межами якого суб'єкти втрачають можливість здійснення ефективних і результативних дій з управління ситуацією [6, с. 415–416].

Таким чином, політичні технології функціонально спрямовані на досягнення цілей суб'єктів політичного процесу відповідно до їх інтересів. Що стосується способів досягнення таких цілей, то тут слід коротко охара-

ктеризувати відмінності технологічного знання від буденного й наукового. О.І. Соловйов зазначає “на відміну від теорії, яка безпосередньо не пов’язана з практикою й опосередковує свої відносини з нею певним ідеальними конструкціями, котрі не включають різноманітних трактувань реальних явищ, технологічне знання безпосередньо й повністю однозначно сприймає дійсність, внутрішньо організуючись на основі відображення реальності, конкретних подій <...> політичні технології за своєю суттю є втіленням особливих форм відображення дійсності, що спрямовані на знаходження засобів і способів практичного вирішення проблем, які виникають у сфері влади й управління державою. У цьому значенні технологічний рівень пізнання дійсності не тільки являє собою форму науково-прикладного знання, а й одночасно виражає оцінку політичних проблем з погляду зацікавлених у їх вирішенні суб’єктів” [6, с. 420].

Думається, що із цими оцінками повністю можна погодитися, зробивши загальний висновок про те, що саме політичні технології дійсно є за маркетингового підходу до політики основним засобом досягнення цілей суб’єктів політичної діяльності, упорядковують засоби і методи досягнення цих цілей, крім того, закріплюють черговість дій, напрацьовують відповідний алгоритм дій суб’єктів політики.

Політична технологія являє собою чітко відпрацьовану за операціями сукупність послідовно застосовуваних процедур, прийомів, методів, впливів, засобів діяльності, спрямованих на найбільш оптимальну й ефективну реалізацію цілей і завдань конкретного політичного суб’єкта у певній, типовій політичній ситуації.

Говорячи про технологізацію політичної діяльності необхідно, безумовно, враховувати ту обставину, що складність політичних процесів не дає змоги досягти їх повної технологізації. Однак це завдання і ставити неможливо. Технології, по-перше, розробляються лише для деяких політичних ситуацій (як відзначалося вище, повторюваних, які піддаються формалізації). По-друге, вони спеціально адаптуються до конкретної політичної ситуації. Причому для такої адаптації нерідко необхідно проводити спеціальні, додаткові дослідження.

Типова структура політичної технології включає такі елементи:

- характеристика цілей, завдань, основних положень і можливостей технології;
- плановий (у результаті реалізації технології) підсумковий стан політичного об’єкта, системи;
- перелік (з детальним описом) основних технологічних операцій, способи і послідовність їх застосування;
- необхідний для реалізації технології час;
- професії (політологи, соціологи, іміджмейкери та ін.) і кваліфікація робітників, які здійснюють і забезпечують функціонування технології;
- способи навчання застосуванню технології;
- додаток, який містить основні документи, схеми, форми інформації та інші необхідні для реалізації технології матеріали.

Кількість технологій, використовуваних у політичній діяльності, особливо при застосуванні маркетингового підходу до політики, постійно збільшується. Інша справа, що більшість із них не фігурують самотійно, а “вбудовані” у найрізноманітніші політичні процеси. Ще один важливий аспект: є технології, які являють собою справжні ноу-хау, фактично винаходи в політиці; а є технології прості, які тим або іншим чином формалізують рутинну політичну роботу. Тому можна виділити велику кількість підстав класифікації політичних технологій. Охарактеризуємо лише головні з них.

Основний поділ політичних технологій, звичайно, пов’язаний із тими функціями, для реалізації яких вони створюються, сферами застосування, специфікою завдань, що вирішуються. У цьому плані можна запропонувати такий (далеко не повний) перелік політичних технологій: електоральні технології; інформаційні технології; комп’ютерні технології; технології лобіювання; переговорні технології; дипломатичні технології; технології вивчення й використання громадської думки; технології політичного консультування; технології вирішення політичних конфліктів; технології прийняття політичних рішень; технології політичного прогнозування; технології політичного аналізу; технології управління ризиками; кризові політичні технології; агітаційно-пропагандистські технології; технології паблік рилейшнз; технології створення іміджу тощо.

За рівнем об’єктів, для вирішення політичних завдань, у рамках яких використовуються технології, можна виділити: глобальні, пов’язані з вирішенням світових проблем; національно-державні; локальні; міжособистісні.

За тривалістю використання можна виділити технології: стратегічні, тактичні, оперативні.

За рівнем формалізованості операцій можна виділити: жорсткі та м’які технології.

За використовуваними при створенні технологій методами різних галузей знання і наук можна умовно виділити технології: політологічні, соціологічні, психологічні, правові, журналістські, піарівські тощо.

Висновки. Проведений аналіз проблеми дає підстави зробити такі важливі висновки. По-перше, сучасна політика, політична діяльність виступають як найважливіші сфери застосування соціологією політики політичного маркетингу, тобто маркетингового підходу до регулювання політичних відносин та процесів. По-друге, методологічною та методичною основою підходу до подібного регулювання виступає один із найважливіших різновидів соціоінженерного підходу в гуманітарному знанні – політико-інженерна діяльність. По-третє, саме така політико-інженерна діяльність є основою реалізації в політиці маркетингового підходу, засобом розробки та подальшого використання різноманітних політичних проектів, програм і технологій.

Список використаної літератури

1. Выдрин Д. Политика: теория, технология, экзистенция / Д. Выдрин. – К. : Либідь, 2001. – 432 с.; Кочубей Л. Выборчі технології / Л. Кочубей. – К. : Укр. центр політ. менеджменту, 2008. – 332 с.; Кошелюк М.Е. Технологии политических выборов /

М.Е. Кошелюк. – [2-е изд.] – СПб. : Питер, 2004. – 239 с.; Малкин Е. Основы избирательных технологий и партийного строительства / Е. Малкин, Е. Сучков. – М. : Русская панорама, 2003. – 480 с.; Петров О.В. Социологические избирательные технологии / О.В. Петров. – Днепропетровск : Арт-Пресс, 1998. – 164 с.; Політичний маркетинг: сутність, функції, проблеми використання : монографія / [В.А. Полторака та ін. ; за ред. В.А. Полторака]. – Дніпропетровськ : Вид-во ДУЕП ім. Альфреда Нобеля, 2010. – 152 с.; Полуэктов В.В. Полевые и манипулятивные технологии / В.В. Полуэктов. – М. : Русская панорама, 2003. – 464 с.; Сурмин Ю.П. Избирательные технологии / Ю.П. Сурмин, Д.Ю. Нарижный. – Днепропетровск : ПОРОГИ, 2001. – 120 с.

2. Лиллекер Д. Политическая коммуникация. Ключевые концепты : пер. с англ. / Д. Лиллекер. – Х. : Гуманитарный Центр, 2010. – 300 с.

3. Матвиенко В.Я. Социальные технологии / В.Я. Матвиенко. – К. : Українські пропілеї, 2000. – 484 с.

4. Подшивалкіна В.І. Технологія гуманітарна / В.І. Подшивалкіна // Соціологія політики : енциклопедичний словник / [авт.-упоряд.: В.А. Полторака, О.В. Петров, А.В. Толстоухов]. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2009. – С. 386.

5. Политическая социология / под ред. Ж.Т. Тощенко. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 495 с.

6. Соловьев А.И. Политология: Политическая теория, политические технологии / А.И. Соловьев. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 559 с.

Стаття надійшла до редакції 25.10.2012.

Полторака В.А. Социология политики, политический маркетинг и политико-инженерная деятельность

В статье анализируется важная и актуальная проблема, связанная с прикладными аспектами социологии политики, которые сегодня чаще всего реализуются через использование политического маркетинга. Рассмотрены проблемы политико-инженерной деятельности, благодаря которой разрабатываются и внедряются в практику разнообразные политические технологии.

Ключевые слова: социология политики, политический маркетинг, политико-инженерная деятельность, политические технологии.

Poltorak V. Sociology of politics, political marketing, political and engineering activities

The important and actual problem, connected with applied aspects of the sociology of politics, which are very often implemented with the help of political marketing using, is analyzed in the article. The problems of political-engineering activity, which promotes developing and putting into practice different political technologies, are examined in the article.

Key words: the sociology of politics, political marketing, the political-engineering activity, the political technologies.